

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА КОНЦЕНТРАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

КЛОЧАН В.В., АСПИРАНТКА*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА

У статті розглянуто теоретичні питання впливу концентрації виробництва в сільському господарстві на всі складові сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, проведено аналіз зв'язку між концентрацією сільськогосподарського виробництва і сталим розвитком.

The article describes the theoretical question of the influence of concentration in agriculture at all components of sustainable development of agricultural enterprises; analysis between the agricultural production's concentration and sustainable development is accomplished.

Постановка проблеми. Наразі проводиться пошук оптимальних економічних механізмів сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Непомірні техногенні та антропогенні навантаження порушили стійкість обмінних процесів у біосфері. У цих умовах перспективний розвиток економіки не може ґрунтуватись на попередніх принципах господарювання. Потрібні якісно нові теоретичні моделі, концепції та парадигми екологічно збалансованого розвитку економіки у ХХІ столітті. Цими питаннями займається сталий розвиток, що ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного й соціального розвитку та збереження довкілля.

Розвиток сучасної світової економіки характеризується безперервними процесами спеціалізації і концентрації виробництва, які дістають свій прояв у збільшенні розмірів господарських структур, поширенні злиттів і поглинань компаній, а також стратегічних альянсів, спрямуванні ключових ресурсів фірми на розширення масштабів виробництва. Сучасні тенденції розвитку підприємств в сільському господарстві характеризуються концентрацією виробництва. В Україні в аграрному секторі сформувалися велико-товарні виробництва у формі холдингів. Такі процеси зумовлюють необхідність дослідження впливу концентрації у сільському

* Науковий керівник – Онегіна В.М. д.е.н., професор

господарстві на всі складові сталого розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема: на ефективність виробництва, трудовий потенціал, екологічну сферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця тематика була актуальна у різні часи у більшості держав світу, тому значна кількість вчених брали участь в розв'язанні цих проблем. Це такі вчені як: Амбросов В.Я., Білорус О.Г., Голубець М.А., Месель-Веселяк В.Я., Морозова Г., Нелеп В.М., Олійник О.В., Пасхавер Б.Й., Поліщук В.Г., Хікс-Ліндаль, Шевчук В.Я. та інші.

Хоча недостатньо дослідженими є питання впливу концентрації на сталий розвиток, невирішеними залишаються питання обґрунтування сталого розвитку сільськогосподарських підприємств України в умовах концентрації виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство є одним із найважливіших секторів народного господарства України, тут зосереджено близько 30% основних виробничих фондів; працює майже третина загальної чисельності працівників, зайнятих у народному господарстві; виробляється третина національного доходу, формується 70% роздрібного товарообігу. Основною складовою потенціальних можливостей у сільському господарстві України є концентрація найродючіших у світі чорноземів (понад 65% ґрунтового покриття країни), достатньо висока кваліфікація і відома у всьому світі працелюбність українських селян. Виникає об'єктивна необхідність у регулюванні та підтримці розвитку сільського господарства в Україні з боку держави та запровадження відповідних норм для реалізації державної політики у сфері сільського господарства [1].

Потребу державного регулювання сільського господарства визначає низка об'єктивних чинників, такі як: нестабільність цін і доходів в агропромисловому виробництві; конкурентне середовище в сільському господарстві; високий ступінь монополізації в ресурсних та переробних сферах; низька привабливість інвестування аграрного виробництва; різноманітність природно-кліматичних умов; потреба екологізації сільського господарства; проведення фінансування наукових досліджень; страхування сільськогосподарської діяльності; особливості формування соціальної інфраструктури села тощо.

Відсутність послідовної, чітко вираженої, науково обґрунтованої державної аграрної політики, напрямів і механізмів її практичної реалізації стала однією з головних причин демографічної кризи

соціально-економічного занепаду села та погіршення стану його населення. Основними чинниками, що зумовили погіршення, є спад виробництва сільськогосподарської продукції, зниження його ефективності, відсутність системності та недостатність державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, поглиблення диспаритету цін на продукцію сільського господарства та вхідні ресурси, низький рівень доходів сільського населення і, відповідно, низька купівельна спроможність населення країни.

КМУ ухвалив розпорядження від 3 лютого 2010 р. №121-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року». Відповідно до розпорядження Міністерство аграрної політики разом з іншими зацікавленими центральними органами розробляє «Державну цільову програму сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року». Метою цільової програми є забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

Найгострішими проблемами сьогоденного села – є безробіття, трудова міграція селян та руйнування соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Системні кризові явища та занепад сільських територій призводять до зниження рівня життя сільського населення, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва, що загрожує продовольчій безпеці держави. Ще одна важлива проблема – втрата довіри, соціального капіталу.

Запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення сприятиме прискоренню розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні, суттєвому підвищенню інвестиційної привабливості аграрного сектору, відновленню українського села та підвищенню рівня життя українських селян – 40% громадян України.

Дозвіл на продаж сільськогосподарських земель за тими правилами, які передбачається встановити Законом України «Про ринок земель», дозволить:

- припинити неконтрольований «чорний» продаж угідь, а отже, сприятиме встановленню їх ринкової вартості;
- сформуванню прийнятні з економічної точки зору земельні ділянки для ефективного господарювання;
- підвищити відповідальність власників за ефективність

використання земель сільськогосподарського призначення.

Сталий розвиток сільськогосподарського підприємства – це такий спосіб його функціонування, що орієнтований на досягнення гармонійної взаємодії між ресурсами, технологіями і менеджментом з економічним, соціальним та екологічним середовищем. Це передбачає гарантоване забезпечення усіх членів суспільства високоякісними, екологічно чистими продуктами харчування для задоволення фізіологічних потреб на умовах дотримання екологічних вимог з використання, збереження та відтворення природних ресурсів. О.О.Юшкевич пропонує основні ознаки, що характеризують сталий розвиток сільськогосподарського підприємства:

- 1) Використання ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують мінімізацію шкідливого впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля.
- 2) Встановлення оптимального балансу між виробленими та спожитими ресурсами підприємства.
- 3) Забезпечення соціальної захищеності персоналу підприємства.
- 4) Забезпечення відповідальності та реалізації всіх зобов'язань, прийнятих на себе підприємством [2].

Професор В.В.Підліснюк пропонує розглядати сталий розвиток як сучасну концепцію, що ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного й соціального розвитку та збереження довкілля [3].

Згідно Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року основними причинами погіршення екологічної ситуації в сільському господарстві визначено: відсутність прогресивних технологій, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких господарствах, особливо пропасних культур; низькі норми внесення органічних добрив і пестицидів; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площі кислих, засолених, техногенно забруднених земель через призупинення робіт з вапнуванням і гіпсування ґрунтів.

Деградація ґрунтового покриву призводить до втрати значних площ продуктивних земель.

У зв'язку із цим виникла нагальна потреба в розробці альтернативних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, впровадження яких дозволить стабілізувати врожайність оброблюваних культур, зберегти родючість ґрунту, знизити собівартість конкурентоспроможної продукції.

Повне використання виробничих ресурсів, високу

продуктивність праці, зниження собівартості продукції, кращі умови праці робітників при одночасному поліпшенні якості продукції та збереженні природних ресурсів передбачає технологія виробництва.

Технології землеробства передбачають зниження втрат вологи в ґрунті й підвищення його родючості, запобігання ерозії, економія техніки й устаткування, палива, часу, робочої сили.

Найважливішими ідеями сталого розвитку є: розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем і досягнення рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини; впровадження зобов'язань нинішнього покоління, які гарантують таке збереження природних, соціальних та економічних ресурсів, щоб рівень добробуту наступних поколінь лишався не нижчим за сучасний [3].

Концентрація в аграрному секторі може здійснюватися за двома напрямками:

1. усередині підприємства накопиченням та інтенсифікацією виробництва;

2. централізацією, об'єднанням підприємств в одне, крупніше.

Наразі в Україні спостерігаються процеси концентрації. Як засвідчують дані таблиці 1 бачимо, що протягом 2005-2011 рр. сформувалися чіткі тенденції, з одного боку, до зменшення кількості виробничих кооперативів на 616 од., фермерських господарств - на 959 од., державних підприємств - на 75 од., з іншого – до збільшення кількості приватних підприємств на 17 од. і підприємств інших форм господарювання на - 32 одиниці.

Таблиця 1

**Динаміка кількості діючих господарюючих суб'єктів
у сільському господарстві України**

	2005р.		2010р.		2011р.	
	одиниць	у % до заг. к-л-ті	одиниць	у % до заг. к-л-ті	одиниць	у % до заг. к-л-ті
Господарські товариства	7900	13,7	7769	13,8	7757	13,8
Приватні підприємства	4123	7,1	4243	7,5	4140	7,4
Виробничі кооперативи	1521	2,6	952	1,7	905	1,6
Фермерські господарства	42447	73,3	41726	73,8	41488	73,9

Державні підприємства	386	0,7	322	0,6	311	0,6
Підприємства інших форм господарювання	1500	2,6	1481	2,6	1532	2,7
Усього	57877	100,0	56493	100,0	56133	100,0

Різні категорії господарств мають право на життя і кожне з них виконує свою роль і функціонує в економічній системі.

Земля – це один із показників концентрації сільськогосподарського виробництва. Вона наділена унікальною властивістю – родючістю. Землі, які постійно використовуються в сільськогосподарському виробництві, називаються сільськогосподарськими угіддями. Вони знаходяться у власності, оренді, постійному чи тимчасовому користуванні сільськогосподарських підприємств і громадян.

Таблиця 2

Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів

	2005р.		2010р.		2011р.	
	тис. га	у % до заг. площі	тис. га	у % до заг. площі	тис. га	у % до заг. площі
Сільськогосподарські підприємства у т.ч.	22116,7	100,0	20589,6	100,0	20499,3	100,0
державні	1230,2	5,6	1022,0	5,0	1010,3	4,9
недержавні	20886,5	94,4	19567,6	95,0	19489,0	95,1

Аналізуючи таблицю 2, видно, що площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств зменшилась в 2011 році порівняно з 2005 роком на 1617,4 тис. га, з них 95,1 % належало недержавним підприємствам.

Концентрація виробництва дає змогу підприємству вживати різних заходів, спрямованих на зростання родючості землі, захист її від водної та вітрової ерозії, впроваджувати прогресивні системи ведення землеробства і тваринництва, енергоощадні технології.

Одним із показників концентрації сільськогосподарського виробництва є площа сільськогосподарських угідь і ріллі. З таблиці 3

видно, що загальна площа с.-г. угідь фермерських господарств в 2011 році порівняно з 2005 роком збільшилась на 684,7 тис. га, при цьому площа с.-г. угідь фермерських господарств збільшилась на 18,7 %, хоча їх кількість зменшилась за даний проміжок часу на 3,49 %.

Таблиця 3

Фермерські господарства в Україні

	Роки			2011 р. в % до 2005 р.
	2005	2010	2011	
Кількість фермерських господарств, од.	42445	41524	40965	96,51
Площа землі в користуванні, тис. га				
с.-г. угідь	3661,2	4290,8	4345,9	118,70
у т.ч. рілля	3492,6	4161,9	4221,9	120,88

З одного боку, надмірна концентрація виробництва призводить до перенасиченості посівами високоінтенсивних сільськогосподарських культур, що зумовлює деградацію ґрунту, його виснаження, появу хвороб і шкідників сільськогосподарських культур. З іншого - надмірне укрупнення спричиняє нераціональне перевезення вантажів, зростання транспортних витрат, утруднює управління підприємством.

О.В. Крисальний зазначає, що розвиток спеціалізації в аграрній сфері зумовлює підвищення концентрації сільськогосподарського виробництва. Адже тільки в умовах великомасштабного спеціалізованого виробництва із застосуванням досягнень науково-технічного прогресу можна здійснювати ефективне конкурентоспроможне виробництво технологічно однорідної товарної продукції певних видів [4].

Академік В.В. Снітинський, акцентує увагу на тому, що важливу роль в організації сільськогосподарського підприємства відіграють його структура і розміри. Вже нині на рівні держави йдеться про укрупнення підприємств. Форми господарювання мають поєднувати в собі виробництво, зберігання, перероблення продукції та реалізацію [5].

Крупні підприємства мають суттєві переваги над дрібними за розмірами в сенсі використання засобів праці, трудових ресурсів, поглиблення спеціалізації виробництва, запровадження ресурсо- та енергоощадних технологій.

Як зазначає професор Азізов С.П., у великих підприємствах забезпечується економія капітальних і експлуатаційних витрат на

внутрішньогосподарських перевезеннях. Вони мають більші можливості для реалізації продукції в кращі строки і вищої якості, що відповідає попиту споживача [6].

Висновки. Сталий розвиток дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства. Головна функція сталого розвитку сільського господарства є забезпечення екологічно-чистими і безпечними для здоров'я продуктами харчування населення в обсягах, достатніх для повноцінного задоволення потреб людей. Концентрація виробництва – це процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів на одному й тому самому підприємстві з метою збільшення обсягів продукції. Підприємство з оптимальним рівнем концентрації виробництва може функціонувати рентабельніше і бути конкурентоспроможним. Таким чином, вплив концентрації виробництва на сталий розвиток сільськогосподарських підприємств передбачає розробку комплексу заходів, чому і потрібно приділити увагу в наступних дослідженнях.

Література.

1. Колісник Б.Д. Державна підтримка сільського господарства та форми в Україні. / Б.Д. Колісник, А.В. Круць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://derzhavna-pidtrimka-silskogo.html>.

2. Юшкевич О.О. Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: екологічний аспект. // Економіка Крима. – 2011. №2 (35) – С.11.

3. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / За ред. В. Підліснюк – К.: Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С.88.

4. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в пост реформованому аграрному виробництві.// Економіка АПК.- 2007. № 6.-С.5.

5. Данько Ю. Методологія інтегрального маркетингового рейтингу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств // Наука молода. – 2008 р. - №9. – С.12-14.

6. Азізов С.П., Канінський П.К. Організація аграрного виробництва і бізнесу: Підручник / За ред. проф. С.П.Азізова – К.: «Фенікс», 2006. – С.790.

7. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2011 рік / за редакцією Н.С.Власенко. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.org.ua – публікація документів Державної Служби Статистики України. - К., 2012.